

אינהאַלט

1 דער אוצר / שלום-עליכם

2 ווען איך בין רויטשילד / שלום-עליכם

שלום-עליכם

דער אוצר

אף יענער זייט באַרג, הינטערן אַלטן בית-המדרש, געפינט זיך אַן אוצר.
אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל.
נאָר קומען צום אוצר איז ניט אַזוי גרינג. אַז אַלע יידן אין שטעטל וועלן לעבן בשלום,
און וועלן זיך נעמען אַלע אים זוכן, דעמאָלט וועט מען אים געפינען.
אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל.
און אַז אַלע יידן וועלן לעבן צופֿרידן, עס וועט נישט זיין קיין קנאה באַ יידן, קיין שנאה,
קיין קריג, קיין לשון-הרע, קיין רכילות, און מע וועט זיך נעמען אַלע, וועט מען אָפּזוכן
דעם אוצר, און אַז נישט — וועט ער אַריין טיף-טיף אין דער ערד אַריין...
אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל, און מע האָט אָנגעהויבן זיך צו שפּאַרן
און איבערשפּאַרן, צו אַמפּערן זיך און צו ווערטלען זיך, צו זידלען און צו קריגן זיך, וואָס
ווייטער אַלץ מער, אַלץ שטאַרקער, און אַלץ איבערן אוצר. דער האָט געזאָגט: ער דאַרף
זיין דאָ, דער האָט געזאָגט: דאַרטן, — און מען האָט נישט אויפֿגעהערט זיך צו שפּאַרן און
איבערשפּאַרן, צו אַמפּערן זיך און צו ווערטלען זיך, צו זידלען און צו קריגן זיך, וואָס ווייטער
אַלץ מערער, אַלץ שטאַרקער, און אַלץ איבערן אוצר — און דער אוצר... האָט געזונקען אַלץ
טיפֿער און טיפֿער אין דער ערד אַריין.

שלום-עליכם

ווען איך בין רויטשילד

אַ מאָנאַלאָג פֿון אַ פֿתֿרילעווקער מלמד

— ווען איך בין רויטשילד, — האָט זיך צעלאָזט אַ פֿתֿרילעווקער מלמד איינמאַל אין אַ דאַנערשטיק, בעת די רביצין האָט אים געמאַנט אָפּ שבת און ער האָט נישט געהאַט, — אוי, ווען איך זאָל זיין רויטשילד! טרעפֿט, וואָס איך טו? ראשית חכמה, פֿיר איך איין אַ מינהג, אַז אַ ווייב זאָל תמיד האָבן באַ זיך אַ דרייערל, בכדי זי זאָל פֿאַרשפּאַרן דולן אַ ספּאַדיק, אַז סע קומט דער גוטער דאַנערשטיק און ס'איז נישטאַ אָפּ שבת... והשנית, קויף איך אויס די שבתדיקע קאַפּאַטע, אָדער ניין — דעם ווייבס קעצענעם בורניס — לאַז זי אויפֿהערן פֿיקן אין קאַפּ אַריין, אַז ס'איז איר קאַלט! און קויף אַוועק איך די דאָזיקע שטוב אינגאַנצן מיט אַלע דריי חדרים, מיט דער קאַמער, מיט דער שפּיזאַרני, מיטן קעלער, מיטן בוידעם, מיט הכל בכל מכל פֿלעקל — לאַז זי נישט זאָגן, אַז ס'איז איר ענג; נאָ דיר אַוועק צוויי חדרים, קאַך דיר, באַק דיר, וואַש דיר, בראַק דיר, און לאַז מיך צורו, איך זאָל קענען קנעלן מיט מיינע תלמידים מיט אַ ריינעם קאַפּ! נישטאַ קיין דאגות פרנסה, מע באַדאַרף נישט קלערן, וואו נעמט מען אָפּ שבת — מחיה נפֿשות! די טעכטער אַלע חתונה געמאַכט, אַראָפּ אַ האַרב פֿון די פֿלייצעס — וואָס פֿעלט מיר? הייב איך מיך אָן אַרומקוקן אַביסל אָפּ דער שטאַט. דאָס ערשטע בין איך מנדר אַ נייעם דאָך אָפֿן אַלטן בית־המדרש, לאַז אויפֿהערן קאַפּען אָפֿן קאַפּ, בשעת יידן דאַוונען; און, להבדיל, דאָס מרחץ בוי איך איבער אַפֿסניי. וואָרעם נישט היינט־מאַרגן — עס וועט דאָרט מוזן זיין אַן אומגליק, חס ושלום, טאַמער פֿאַלט דאָס אויס אַקוראַט בשעת נשים באַדן זיך. און וויבאַלד דאָס באַד, מוז מען שוין דעם הקדש אַוודאי צעוואַרפֿן און אנדערשטעלן אַ „ביקור־חולים“, אָבער טאַקע וואָס אַ ביקור־חולים הייסט, מיט בעטלעך, מיט אַ דאָקטאָר, מיט רפּואות, מיט ייכלעך אַלע טאַג פֿאַר די חולאים, ווי עס פֿירט זיך אין לייטישע שטעט. און אַ „מושב־זקנים“ שטעל איך אַוועק, אַלטע יידן לומדים זאָלן זיך נישט וואַלגערן אין בית־המדרש באַ דער הרובע, און אַ חבֿרה „מלביש־ערומים“, אַרעמע קינדער זאָלן נישט אַרומגיין, איך בעט איבער אייער כבוד, מיט די פּופּקעס אין דרויסן, און אַ חבֿרה „גמילות־חסדים“, אַז איטלעכער ייד, סיי אַ מלמד, סיי אַ בעל־מלאכה, סיי אַ

סוחר אפילו זאל פארשפארן צאלן פראצענט, נישט דארפן פארמשכונען דאס העמד פונעם לייב, און א חברה „הכנסת-כלה“, אז וואו ערגעץ אן ארעם מיידל, נעבעך א דערוואקסענע, זאל מען זי אויסקליידן, ווי עס געהער צו זיין, און חתונה מאכן, און נאך כדומה אזעלכע חברות פיר איך איין בא אונדז אין כתרילעווקע... נאך וואס איז שייך עפעס דווקא נאך בא אונדז אין כתרילעווקע? אומעטום, וואו עס געפינען זיך נאך אחינו בני ישראל, פיר איך איין אזעלכע חברות, אומעטום, אף דער גאנצער וועלט! און בכדי עס זאל זיך פירן מיט א סדר, ווי עס געהער צו זיין — טרעפט, וואס טו איך? מאך איך אף אלע חברות איין חברה א גרויסע, א צדקה-גדולה-חברה, וואס גיט אכטונג אף אלע חברות, אף אלע יידן. דאס הייסט, אף דעם כלל ישראל, אז יידן זאלן אומעטום האבן פרנסה און לעבן אין אחדות און זאלן זיצן אין די ישיבות און לערנען: חומש מיט רש"י, מיט גמרא, מיט תוספות, מיט מהרש"א, מיט אלע שבע חכמות און מיט אלע שבעים לשון, און אף אלע ישיבות זאל זיין איין ישיבה א גרויסע, א יידישע אקאדעמיע, אין דער ווילנע געוויינטלעך, וואס פון דארטן זאלן ארויסגיין די גרעסטע לומדים און חכמים אין דער וועלט, און אלצדינג זאל זיין אומזיסט, „על חשבון הגביר“, אף מיין קעשענע, און אלצדינג זאל זיך פירן מיט א סדר און מיט א פלאן, עס זאל נישט זיין קיין „גיב-מיר-נא-דיר-כאפ-לאפ“, און אלע זאלן אין זינען האבן נאך טובת-הכלל!... און בכדי מע זאל קענען טראגן אפן קאפ דעם „כלל“ — וואס דארף מען? דארף מען באווארענען דעם „פרט“. און מיט וואס קען מען באווארענען דעם פרט? געוויינטלעך, מיט פרנסה; ווארעם פרנסה, הערט איר, דאס איז דער רעכטער עיקר; אן פרנסה קען נישט זיין קיין אחדות; איבערן שטיקל ברויט, מישטיינס געזאגט, איז איינער דעם אנדערן יורד לחייו, קאפאל יענעם קוילען, סמען, הענגען!... אפילו די שונאי ישראל, אונדזערע המנס פון דער גאנצער וועלט, מיינט איר, וואס האבן זיי צו אונדז? גארנישט. נאך צוליב פרנסה. זיי זאלן האבן פרנסה, וואלטן זיי גאר אזוי שלעכט נישט געווען. פרנסה ברענגט צו קנאה, קנאה ברענגט צו שנאה, און דערפון, רחמנא ליצולן, נעמען זיך אלע צרות אף דער וועלט, אלע אומגליקן, נישט דא געדאכט, מיט אלע רדיפות, מיט אלע הריגות, מיט אלע רציחות און מיט אלע מלחמות....

אוי, די מלחמות, די מלחמות! דאס איז, הערט איר, גאר א שחיטה פאר דער וועלט! ווען איך בין רויטשילד, מאך איך אויס מלחמות, אבער טאקע לחלוטין אויס! וועט איר דאך פרעגן: וויאזוי? נאך מיט געלט. דהיינו? איך וועל עס אייך געבן צו פארשטיין מיט א שכל: למשל, צוויי מלוכות צעאמפערן זיך איבער א נארישקייט דארט, א שטיקל ערד, וואס איז ווערט א שמעק טאביקע; „טעריטאריע“ הייסט עס בא זיי. די מלוכה זאגט, אז די טעריטאריע איז איר טעריטאריע, און די מלוכה זאגט: „ניין, ס'איז מיין טעריטאריע“. מששת ימי בראשית, הייסט עס, האט גאט באשאפן אט דאס שטיקל ערד פון איר כבוד וועגן. קומט צוגיין א דריטע און זאגט: „איר זייט ביידע בהמות; די טעריטאריע איז אלעמענס טעריטאריע, א רשות הרבים הייסט עס“. הקיצור, טעריטאריע אהער, טעריטאריע אהין, מע „טעריטאריעט“ אזוי לאנג, ביז מע הייבט אן שיסן פון ביקסן און הארמאטן, און מענטשן קוילען זיך איינס דאס אנדערע ווי די שאף, און בלוט, בלוט

גיסט זיך אזוי ווי וואסער.

אָבער אז איך קום צו זיי לכתחילה און זאג זיי: „שאַט, ברידערלעך, לאַזט אייך דינען. אין וואָס גייט דאָ באַ אייך, אייגנטלעך, דער גאַנצער סכסוך? מע פֿאַרשטייט דען נישט איינער מיין? איר מיינט נישט אזוי די הגדה, ווי די קניידלעך. טעריטאָריע איז דאָך באַ אייך נאָר אַן אויסרייד; דער עיקר איז דאָך באַ אייך יענע מעשה, פעטי־מעטי, קאַנטריבוזיע! און וויבאַלד לשון קאַנטריבוזיע — צו וועמען קומט מען אָן מיט אַ הלוואה? צו מיר, צו רויטשילדן הייסט עס. אַמער, ווייסט איר וואָס? נאָ דיר, ענגלענדער מיט די לאַנגע פֿיס און מיט די קעסטלדיקע הויזן, אַ מיליאָרד! נאָ דיר, נאָרישער טערק מיט דער רויטער יאַרמלקע, אַ מיליאָרד! נאָ דיר, מומע רייזל, אויך אַ מיליאָרד, ממה־נפֿשך, גאָט וועט אייך העלפֿן, וועט איר מיר אַפּצאָלן מיט פּראָצענט, נישט חלילה קיין גרויסן פּראָצענט, פֿיר אַדער פֿינף לשנה, איך וויל אָף אייך נישט רייך ווערן...”

פֿאַרשטייט איר שוין? איך איך האָב געמאַכט אַ געשעפֿט, אי מענטשן הערן אָף צו קוילען איינס דאָס אַנדערע, ווי די אַקסן, אומזיסט און אומנישט. און וויבאַלד אויס מלחמות, היינט צו וואָס באַדאַרף מען דאָס כלי־זין, מיטן חיל, מיט אַלע זיבעצן זאַכן, מיטן גאַנצן טאַרעראָם? אָף תשעה־נניציק כפרות! און וויבאַלד אויס כלי־זין, אויס חיל, אויס טאַרעראָם, איז דאָך אויס שנאה, אויס קנאה, אויס טערק, אויס ענגלענדער, אויס פֿראַנצויז, אויס ציגיינער, אויס ייד, להבדיל — די גאַנצע וועלט באַקומט גאָר דעמאָלט אָן אַנדער פנים, ווי אין פסוק שטייט באַ אונדז געשריבן: „והיה, און עס וועט זיין, ביום ההוא, דאָס הייסט, אז משיח וועט קומען!“... (שטעלט זיך אָפֿ).

און אפֿשר, האָ? ... ווען איך בין רויטשילד, קען זיין, אז איך בין גאָר מבטל דאָס געלט. אויס געלט! וואָרעם, לאָמיר זיך נישט נאָרן, וואָס איז דען געלט? — געלט איז דאָך, אייגנטלעך, נאָר אַ הסכם, אָן איינגערעדטע זאך, מע האָט גענומען אַ שטיקל פּאַפּיר, אַוועקגעשטעלט אַ צאָצקע און אָנגעשריבן: „טרי רובליאָ סערעבראָם“. געלט, זאָג איך אייך, איז נישט מער ווי אַ יצר־הרע, אַ תאוה אַזעלכע, איינע פֿון די גרעסטע תאוות, וואָס אַלע ווילן דאָס און קיינער האָט דאָס נישט... אָבער אז סע זאָל לחלוטין גאָר נישט זיין קיין שום געלט אָף דער וועלט, וואָלט דאָך דער יצר־הרע נישט געהאַט וואָס צו טאָן, און די תאוה וואָלט נישט געווען קיין תאוה. איר פֿאַרשטייט, צי ניין? אַי וואָס? איז דאָך די קשיא, וווּ וואָלטן דעמאָלט נעמען יידן אָף שבת? (פֿאַרטראַכט זיך אָף אַ וויילע). איז דער תירוץ: למאן וווּ וועל איך איצטער נעמען אָף שבת?...